

տարեդիրներին համար: Նա անկեղծ պատմագիր է: ուր իւր տարրեր աղբիւրները չեն միարանում՝ պարզ ասում է: Մեր պատմագրի համար մեծ նշանակութիւն ունի ստոյգ ժամանակագրութիւնը: «Այսուհետեւ կամիմ թվականաւն դամենայն րան. զի վարդա-նէ հետէ շիթեալ տեսանեմք զիշխանութիւն հայաստանեայց. . . այլ մեր թվականաւն զկարգն ցուցցուք. . .» նա ընդունում է ժամանակը իրրեւ հիմք պատմական իրողութեանց, շեշտելով քաղաքական դէպքերի խառնակութեան վրայ: Նշանաւոր անձանց և դէպքերի մասին եղած գրաւոր և բերանացի աւանդութիւնները նոյնպէս նիւթ են տալիս մեր պատմագրին: Մեր հեղինակի ամենամեծ սխալը, ոչ միայն տարրեր աղբերի, այլ նաեւ նոյն աղբի եկեղեցական և քաղաքական պատմութիւնը անջատելն է, որը և պատճառ է դառնում նոյն դէպքերի երկիցս և երրեմն երկիցս յիշատակութեան:

Կրիկեցի.

ՕՐԹՈՂՈՔՍ ԵՎԵԳԼԵՑԻ.

Անցեալ փետրուար ամսին, մի շարաթուայ ընթացքում, Օրթոդոքս եկեղեցին կորցրեց իւր բարձր հոգեւորականութեան երկու առաջին կարգի ներկայացուցիչներին, փետր. 5-ին վախճանուեցաւ Բէլգրադի արքեպիսկոպոս և Սերբիոյ միտրոպոլիտ Միխայիլ, իսկ փետր. 13-ին Մոսկվայի միտրոպոլիտ Սերգի:

Սերբիական եկեղեցւոյ առաջին անկախ հովուապետ Միխայիլ միտրոպոլիտը ծնուած է 1826 թ. ին: Սկզբնական և միջնակարգ կրթութիւնը իւր հայրենիքում ստանալուց յետոյ նա 1847 թ. ին Կիեւ է եկել, ուր նախ կրկին հոգեւոր դպրոց է մտնել, ապա ձեմարան, և աւարտել է այստեղ 1853 թ. ին մագիստրոսի աստիճանով: Ռուսաստան գալուց յետոյ, ինչպէս ինքը սովորութիւն է ունեցել վերջերը յաճախ յիշել՝ նա արձանագրել է իւր յուշատետրի մէջ. «Մի մոռանար երբէք, և ոչ մի վայրկեան, թէ ինչի համար ևս հայրենիք թողել ու այստեղ եկել, Իմացած եղիր, որ նորա համար չես այստեղ, որպէս զի օգտուիս կեանքի զուարճութիւն-

ներից, այլ որպէս զի գիշեր ցերեկ աշխատես և ձեռք բերես որչափ կարելի է շատ գիտութիւն, որին այնչափ շատ պէտք ունի քո հայրենիքը. . . Աշխատիր, որ դու ևս մի ժամանակ որչափ իցէ օգտակար լինիս քո թանկագին և սիրելի ազգին: Այդ սկզբունքին և հետեւել է նա իւր ամբողջ կեանքում: Ուսումնաւարտելուց յետոյ նոյն 1853 թ. ին նա կուսակրօն քահանայութեան աստիճան է ստացել Կիեւում և յաջորդ տարին հայրենիք վերադառնալով Բէլգրադի հոգեւոր դպրանոցի ուսուցչապետ կարգուել: Բայց երկար չէ մնացել այդ պաշտօնի մէջ, այլ մի քանի ամիս յետոյ վարդապետութեան աստիճան և եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն ընդունելով՝ նշանակուել է Շարացի եպիսկոպոս, 1859 թ. ին նա միաձայն ընտրութեամբ Բէլգրադի միտրոպոլիտական աթոռն է բարձրացել, որի վերայ և մնացել է մինչև կեանքի վերջը, մի քանի տարիներ ընդմիջումով միայն (1881--1889): Միխայիլ միտրոպոլիտը Ռուսաստանի հաւատարիմ բարեկամն է եղել միշտ, մանաւանդ վերջին ուսուցչական պատերազմի ժամանակ կարեւոր դեր է խաղացել՝ քրիստոնէից ազատութեան համար արշաւող ուսուցիչներին նպաստներ հասցնելով և քաջալերելով: Ուստի և 1881 թ. ին, երբ Սերբիայում իշխանութեան ղեկը աւստրիական կուսակցութեան ձեռքն էր և միտրոպոլիտը ընդդիմացաւ նորա, հոգեւոր աստիճաններ ընդունողների վերայ գրած, ծանր հարկերի օրէնքը գործադրելուն՝ Միլան իշխանի հրովարտակով աթոռից զրկուեցաւ և 2 տարի առանձնական կեանք վարելուց յետոյ ստիպուած եղաւ մինչև իսկ հայրենիքից հեռանալ՝ ուխտ գնալ նախ ս. երկիր և ապա Ռուսաստանում բնակութիւն հաստատել: Մինչև որ 1889 թ. ին, երբ Միլան հրաժարուեցաւ գահից ինպաստ իւր Աղէքսանդր որդու, Միխայիլ, սերբ ժողովուրդի պահանջմամբ, հրաւիրուեցաւ կրկին միտրոպոլիտական աթոռի վերայ բազմելու: Նորա առաջին գործն եղաւ այդտեղ պատանի Աղէքսանդրին թագաւոր. օծել, ինչպէս 1882 թ. ին նորա հօրը, Սերբիոյ առաջին թագաւորին էր օծել: Նա ինքը, եռանդուն քանքեր գործ գնելով՝ 1879 թ. ին իւրաթող հանեց Տիեղ. պատրիարքի իշխանութիւնից և եղաւ Բէլգրադի առաջին անկախ միտրոպոլիտը: Անդադար աշխատելով իւր հօտի բարօրութեան համար՝ առանձին քանք է գործ դրել նա մանաւանդ հոգեւորականութեան կրթական աստիճանը բարձրացնելու. ուստի բազմաթիւ երիտասարդներ է ուղարկել Ռուսաստանի, երբեմն և Յուստատանի, հոգեւոր ձեմարանները կամ համալսարանները՝ բարձր, կրթութիւն ստանալու նպատակով և ամեն կերպ հոգ է տարել սեփական հոգեւոր կրթութարանների բարեկարգութեան մասին: Ի միջի այլոց նա թողել է 50-ի չափ զանազան կարգի և բովանդակութեան գրուածներ, բացի լրագրական յո-

1. Տէս. 26-ր. 19-ր. Գեղի մահուան մասին հորեմացու և Փաւստոսի ասածը, և այլ ցեղեր՝ անորոշ «ունակ» — բառով:

դուածներէց և հովուական թղթերէց, Թէ որչափ հեղինակութիւն է վայելել հանգուցեալը ոչ միայն իւր ժողովուրդի կամ առհասարակ Օրթոդոքս եկեղեցւոյ մէջ, այլ նաեւ դուրսը, երևում է այն օրինակէց, որ նա նախագահ է ընտրուել 1862 թ.ին Փարիզում Աֆրիկայի ստրուկներին ազատութեան համար կազմած ընկերութեան:—Նոր միտրոպոլիտ է ընտրուած և հաստատուած Նիշի եպիսկոպոս Իննոկենտիյ, որ նոյնպէս Ռուսաստանում է բարձր կրթութիւն ստացել և Միխայիլի մտերմն է եղել ու գաղափարակիցը:

Սերգէյ միտրոպոլիտը ծնուած է 1820 թ.-ին և բարձր կրթութիւն ստացել էր Մոսկուայի հոգեւոր ձեմարանում, ուր և աւարտելով 1840 թ.-ին, նոյն տարին կուսակրօն քահանայ էր ձեռնադրուել և մադիստրոսի աստիճան ձեռք բերել: Այնուհետեւ նա ամբողջ քսան տարի ծառայել էր նոյն հոգեւոր ձեմարանում՝ ուսուցչակցութիւն տեսչի օգնականի և տեսչի պաշտօններով: Իսկ 1850 թ.-ից Վերվարդապետական աստիճան ընդունելով, միաժամանակ տեղական վանքերի կառավարիչ ևս եղել էր: 1860 թ.-ին նա Կուրսկի թեմի համար եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ և հետզհետեւ երկու եպիսկոպոսական, երկու արքեպիսկոպոսական թեմեր կառավարելուց յետոյ, 1893 թ.-ին ընտրուեցաւ Մոսկուայի միտրոպոլիտ, Հանգուցեալը յայտնի էր իր բնական մարդկային եկեղեցւոյ բոլոր կարգերի նախանձախնդիր պաշտպան, հին ուղղութեան հետեւող, և մերժող եւրոպական բոլոր նորմուծութիւնների աստուածաբանական գիտութեան մէջ՝ հակառակ այն ամէնի, ինչ որ գուրս է օրթոդոքս եկեղեցւոյ շրջանակից: Երբ նա միտրոպոլիտական ամբողջ բարձրացաւ, Մոսկուայի ստրուկները (հին ձեւերի պաշտպան հերձուածողները) կամեցան նորա օրհնութիւնն առնել, բայց յանդիմանութեամբ մերժուեցան, նա վախճանուեցաւ Պետերբուրգում, ուր գնացել էր ս. սինոդի նիստերին մասնակցելու համար: Իսկ մարմինը Մոսկուա տարուեցաւ և փետր. 16-ին թաղուեցաւ Տիրդիցիօ—Սերգիեվի վանքում: Հանգուցեալը մի շարք աստուածաբանական գրութիւններ է երկասիրել իւր ձեմարանական գործունէութեան միջոցին: Իսկ եպիսկոպոսականուց յետոյ հրատարակել է իւր քարոզները:

Բարձրագոյն հրամանով Մոսկուայի միտրոպոլիտ նշանակուած է Արաստանի եկզարխ Ն. Բ. Սրբազնութիւն Վլադիմիր արքեպիսկոպոսը: Իսկ Նորա փոխարէն Արաստանի եկզարխ ս. Սինոդի անդամակցութեան պատուով՝ Խոլմի և Վարչավայի արքեպիսկոպոս Ն. Բ. Սրբազնութիւն Ֆլադիման:

— Церковный Вѣстникъ № 3 «Հայրենական եկեղեցին անցեալ տարուայ ընթացքում» վերնագրով մի յօդուածից քաղում ենք հետեւեալ տեղեկութիւնները:—Ռուսական թեմերի թիւն է ըն-

դամէնը 65 (մին Ամերիկայում), որ և անցեալ տարի անփոփոխ է մնացել: Կորա փոխարէն արագութեամբ աճում է վանքերի թիւը, որ 760-ի էր հասնում, և աւելացան վրան կրկին 12 վանքեր՝ կրօնաւորների և կոյսերի, զոցա հետ մի նոր վանք Կովկասում՝ Կուրանի վիճակում: Այդ վանքերից մի մասը միսսիոնարական նպատակների է ծառայում: աշխատում են օգտակար դարձնել նոցա առհասարակ բարեգործական նպատակների համար: առ այժմ 134 հիւանդանոցներ և 84 անկեղանոցներ կան այդ վանքերին կից, իսկ անցեալ տարի յուլիս 2-ին հրատարակած օրէնքով աւելի որոշուում է նոցա վերայ դրուած պարտաւորութիւնը խնամք տանելու անչափահաս յանցաւորների մասին: Սինոդական դրամների ելից և մտից ընդհանուր հաշիւը 1897 թ.-ի համար ներկայացնում է 7.959,017 ռուբլի պատկառելի մի գումարորդից հոգեւոր—կրթական հաստատութիւնների համար ծախսուել է 3,150,766 ռ. (28,050 ռ. աւելի 1896 թ. նախահաշուից), իսկ աշակերտեալների պահպանութեան համար 1,361,981 ռ. (173,656 ռ. աւելի նախընթաց թ.-ի նախահաշուից): Առանձին հոգ է տուել կառավարութեան կողմից եկեղեցական—ծրական դպրոցների պահպանութեան և նոցա գործունէութիւնը ընդարձակելու մասին. այդ նպատակով ի լրացումն ս. Սինոդի կողմից եղած ծախսերի պետութեան կողմից տրուած է մէկ ու կէս միլիոն ռուբլի, այլ և 4,800 ռ. յատկապէս Արաստանի եկզարխութեան մէջ ծխական և գրեւ կարգաւու դպրոցներ պահպանելու նպատակով: Կազանում (22 յուլիս—6 օգ.) տեղի ունեցած միսսիոնարների ժողովը առանձին նշանակութիւն է տուել ժողովրդական դպրոցների գործունէութեան միս. գործի համար:

— Առանձին հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Ռուսաց եկեղեցւոյ օրաւուր աճող յառաջընթացութիւնը և եռանդը միսսիոնարական գործում: Թէև ռուս եկեղ. շրջաններում դանդաղուում են, որ դեռ հարկաւոր չափով միջոցներ գործ չեն դրուում բուն երկրի մէջ տարող այլակրօններին քրիստոնէութիւն քարոզելու և աղանդաւորներին դարձնելու համար, բայց քիչ չէ նաեւ այն, ինչ որ վերջին ժամանակ եղել է: Այլակրօնների լեզուին ու բարբերին ծանօթ միսսիոնարների թիւը գնալով բազմանում է, բազմանում են նաեւ նոցա լեզուներով տպուած գրքերը, շատ գաւառներում տեղական լեզուով ժամակարգութիւն է լինում ևլն: Ուշադրութեան է առնուել Կարսի բերդի քահանայ Զիպիկի առաջարկութիւնը՝ միսսիոնարական ընկերութիւն հաստատել Կարսի նահանգի համար, ուր բազմաթիւ աղանդաւորներ են ընկեցրած, Բեազանի նահանգում հազարաւոր մահմաականներ կան գեռ. սկսուած է արդէն հակամահ-

մեծական միսսիոնի կաղամակերպութիւն, Տփլիսում հաստատուում է Թեմական հոգեւոր—կրթական կորսյութիւն, խօսքի և գրի միջոցաւ աղանդների դէմ մաքառելու համար։ Յատկապէս Անդրապայկական երկրի համար մեծ հոգս է պատճառում այնտեղ իշխող Լաւայական կրօնը, որ իւր տաճարների և ձէսերի արտաքին շքովն ու փառահեղութեամբ բուրովն նսեմացնում է քրիստոնէական եկեղեցիները։ Այդ դասն կոչուած տաճարներից մէկն օր, իւր, արեւելեան ծաշակի համեմատ, շքեղ զարդարանքներով մէկտեղ կէս միլիոնի արժողութիւն ունի։ Մինչդեռ անցեալ դարում միայն 150 լամաներ էին հաշուում, այսօր նոցա թիւը 15—18 հազար է, և դոցա դէմ գործում են միայն 18 միսսիոնարներ։ Առաջարկուում է՝ ի նկատի ունենալով մանաւանդեցաւ բարոյական թէ անտեսական տեսակետից, շրջապատողների կեանքի վերայ ունեցած քայքայող ազդեցութիւնը, աւելի եռանդուն միջոցներ ձեռք առնել նոցա գործունէութեան դէմ։

Աւելի աչքի է ընկնում ռուսական միսսիոնի յաջող ընթացքը հետու արեւելքում։ Ճապոնիայում ձեռք բերած արդիւնքները յայտնի են արդէն, 20,000 ծաղանցիկներ այսօր Օրթոդոքս եկեղեցուն են պատկանում, և կրկին մի նոր միսսիոնար է ուղարկուած այնտեղ՝ նիկոլայ Նշանաւոր եպիսկոպոսին աջակցելու համար իւր քարոզչական գործունէութեան մէջ։—Նոր միսսիոնէ կաղամակերպուում այժմ Վորէայի համար, դէպի ուր ծանապարհ ընկաւ նորերս Ամբրոսի վարդապետը մի քանի օգնականներով, նորա գործունէութիւնը պէտք է սկսուի Սէուլ մայրաքաղաքում եկեղեցի և միսսիոնարների բնակարան կառուցանելով, Վորէայի 13 միլիոն հեթանոս, մեծ մասամբ բուդդայական, բնակիչներից միայն 30,000 քրիստոնէութիւն են ընդունել լատին միսսիոնարների միջոցաւ, որոնք ոտք են դրել այդտեղ անցեալ դարի վերջերին։ Այնտեղ գործում են այժմ նաև ամերիկական միսսիոնարներ։—Զինաստանում Ռուսաց առաջին եկեղեցին կառուցուել է ուղիղ 200 տարի ստրանից առաջ, և թէպէտ Օրթոդոքս քրիստոնէականների թիւը հազարից շատ անց չէ այնտեղ, որոնք սակայն 5 եկեղեցիներ ունին, բայց վերջերս Ռուսաստանի հետ սկսուած սերտ յարաբերութեան շնորհիւ երեւի միսսիոնի համար ևս ընդարձակ ասպարէզ կրացուի։—Պակաս աչքի չէ ընկնում Օրթոդոքս եկեղեցւոյ զօրանալը և ընդարձակուիլը Ամերիկայում, երկու տարուց ի վեր հրատարակուում էր արդէն այնտեղ „Православно—Американскій Вѣстникъ“ թերթը, անցեալ տարուայ վերջին սկսեց հրատարակուիլ Свѣтъ անունով մի թերթ աւստրիական մալարոնների լեզուաւ, որոնք մեծ քանակութեամբ Ամերիկայ են գաղթում և շատերը թողնում են ունիան (միութիւնը կաթոլիկ եկեղեցւոյ հետ) և Օրթոդոքս եկեղեցւոյ ծոցն են վերադառնում։ Հարաւային Ամերիկայում Արգինտինայի Բուէնոս—այրէս մայրաքաղաքի մէջ մի նոր տաճար պէտք է կառուցուի, որի համար նորին Պայսերական Մեծութիւնը նուիրել է 5000 ռուբլի։ Մի քանի ամիս առաջ Զիբադոյում օրհնուեցաւ նորակառույց եպիսկոպոսական մայր եկեղեցին։—Աերջապէս անանկալ կերպով ընդարձակ ասպարէզ է բացուում Ռուսաց եկեղեցւոյ համար պարսկա—տաճական սահմանի երկու կողմն ապրող ասորի—նեստորական համայնքի մէջ, որի կողմից մի պատգամաւորութիւն է հասել Պետերբուրգ, գլուխ ունենալով Մար—Իոնա արքեպիսկոպոսին՝ յայտնելու համար, որ 60000 նեստորականներ կամենում են Ռուսաց եկեղեցւոյ ծոցը մտնել։

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Քաղաքակիրթ աշխարհում հրապարակի վերայ առաջնակարգ դեր խաղացող և ապագայի համար ունենալիք հետեւանքներով ամենամեծ ուշադրութեան արժանի երևոյթներից մէկն է անշուշտ Վաթիկի եկեղեցւոյ, աւելի ուղիղ՝ պապականութեան վարած գոյութեան կուրը, Վեդրալեոնական վտանգի էութիւնը վերնագրի ներքոյ մի ընդարձակ յօդուած կայ Christliche Welt թերթի մէջ (4, 5 և 6 հ.), ուր աշխատած է պարզել ներկայ դարում պապական իշխանութեան զօրանալու պատճառները և քաղաքակրթութեանն այն նոյն իսկ ճշմարիտ քրիստոնէութեան համար այդտեղից յառաջ եկած վտանգները։ Առանձին կարեւորութիւն է տրուում այս նկատմամբ Յիսուսեան կարգից ելած Պոմս Լէօնսթրէօսի կարծիքներին։ Աերջինս կամենում է ապացուցանել, որ անդրալեոնականութիւն և կաթոլիկ իրաւունքներն տարբեր բաներ են, անդրալեոնականութիւնը իւր տեսակի քաղաքական մի կազմակերպութիւն է, որ կրօնական քօղի ներքոյ աշխարհային իշխանութեան է ձգտում՝ ձգտում է կաթոլիկութեան կրօնական պետի, պապի՝ համար քաղաքական աշխարհում արքայից արքայի դիրք ձեռք բերել։ Այս պատճառաւ պապականութեան դէմ կոռուելու զիջաւոր միջոց նա համարում է այն, որ եւրոպական պետութիւնները չվերաբերուին դէպի պապը իրրւ մի քաղաքական միապետ, քաղաքական ներկայացուցիչներ չպահեն նորա մօտ, չճանաչեն նորա տուած շքանշանները, պատուոյ տիտղոսները, պաշտօնական զգեստները և ընդ վարուին մի խօսքով իրրւ մի զուտ կրօնական պետի հետ և միայն այդ տեսակետից ամեն յարգանք ցոյց տան նորան։ Թէ որչափ դժուար իրագործելի են այսպիսի ծրագիրներ, յայտնի է նորանից, որ Բիսմարկի նման երկամէ մարդը և ամենակարող քաղաքագէտը

ձկուեցաւ նոցա առաջ: Պապականութեան իսկական դժը ոչ թէ Վատիկանում և նորա շուրջ կաղամկերպուած ճարտար քաղաքականութեան կամ այդ քաղաքականութիւնը գործադրող կրօնաւորներ լանկի մէջ է: այլ այն միլիոնաւոր ջերմեանդ ժողովրդի մէջ, որ անպայման հնազանդութեամբ խոնարհում է պապական աթոռի առաջ: Այն օրուանից, երբ պապի անսխալականութիւնը հրատարակուած է, կաթոլիկի համար ճշմարտութիւնն այն է՝ ճշմարիտ կրօն այն է, ինչ որ պապը քարոզում է: Ե. Ե. Գիրքը եկեղեցւոյ պատմութիւնն հայրերի գրութիւններ իրաւունք չունի նա այլապէս մեկնելու: քան ինչպէս մեկնուում և նախագծուում է պապական աթոռի բարձունքից: Բնական է ուրեմն, որ երբ նոյն տեղից յայտարարուում է, թէ պապը պէտք է տէր և իշխան լինի բոլոր երկրի վերայ, բոլորին օրէնք տայ, թագաւորներին և իշխանաւորներին հրամայէ, գիտութիւն և կրթութիւն իւր ցանկացած սահմանների մէջ դնէ՝ միլիոնաւոր ամբողջ իրրե պատգամ կրնաւորն այդ սկզբունքները, իրրե կրօնական հաւատալիք, և ամեն եռանդ գործ կրնէ նոցա իրականացման նպատակու համար:

Թէ ինչպէս յիշուի հասարակ ամբողջը կրօնական ջերմեանդութեամբ է վերաբերուում գէպի պապական աթոռը, պապի անձնաւորութեան մէջ կարելի է ասել աստուածային զօրութիւն մարմնացած տեսնում, ուստի և կուգի պէս պաշտում նորան՝ երեսց կրկին վերջին յորեւանների (60-ամեայ քահանայութեան և 20-ամեայ պապութեան) առթիւ կատարուած հանգանքներին, Փետր. 13-ին պապը հանդիսաւոր պատարագ պիտի մատուցանէր Ե. Ստորոսի մայր տաճարում: Խաւիլայի զանազան կողմերից 20,000 ուխտաւոր էր ժողովուել այդ պատարագին ներկայ լինելու համար. եկեղեցի մտնել ցանկացողների բազմութիւնն այնչափ մեծ էր, որ բոլորին ներս թողնել կարելի չէր ի հարկ է: միայն 60,000 հոգի տոմսակ ունեցողներին էին ներս թողնում: Իսկ հսկայական տաճարը այդպիսի բազմութեան համար ամենին նեղուածք չի լինում: Երբ պապը սպիտակ, փառահեղ հանգանքներ մէջ պատգարակով եկեղեցի բերուեցաւ, մանաւանդ երբ պատարագը վերջացնելուց յետոյ դուրս տարուեցաւ՝ ամբողջ ոգևորութեան այլևս չափ ու սահման չկալ:

Հասարակ ամբողջը հաւատացած է, որ «Վատիկանի բանտարկեալը» աստուածային փառքի արժանի լինելով հանդերձ, չոր յարդի վերայ է քնում: Բայց ոչ միայն հասարակ ժողովրդի այլ նաև միջին ու բարձր դասակարգերի մէջ նման հաւատ և համապատասխան համոզումներ սնուցանելու համար անթիւ գործակալներ ունի Հռոմը: Գերմանիայի Մայնց քաղաքում վերջերս տեղի

ունեցած մի ժողովի մէջ օր. Բրենտանօ անունով մի անուական յայտնի իրաւաբան հանդիսաւոր ճառ խօսեց, որի նպատակն էր օպացուցանել, թէ տիեզերական պատմութիւնը պապականութեան պատմութիւն է, թէ եւրոպական բոլոր ազգերը Հռոմից են լոյս ստացել, թէ նաև այժմ բոլոր քաղաքակրթութեան կենդրոն և յենարան Հռոմն է:

Հռոմի գործակալների մէջ առաջին տեղը բռնում են հարկաւ և նորա քաղաքականութիւնը ղեկավարում Յիսուսեան կարգի կրօնաւորները, որոնց թիւն այսօր 14,250-ի է հասնում: դոցանից 6,000 հ. հայեր, 4,415 պրոտեստիկոսներ և 3,835 աշխարհական անդամներ են: Ամբողջ աշխարհը նոքա բաժանել են 22 դաւանների. ամենից շատ գործողներ (թէ և դադարի) ունեցող դաւանը Գերմանիան է, որովհետև մրցումն այդտեղ ամենից սաստիկն է: մինչդեռ օր. Մերսիկայում, ուր ամենաջերմեանդ կաթոլիկութիւն է իշխում, նոցա թիւը շատ քիչ է: Թէ ինչպէս գիտնեն նոքա աշխարհի մէջ իշխող բոլոր զօրութիւնները իրենց նպատակներին ծառայեցնել, բաւական կլինի գործ գրած միջոցներից մէկը միայն յիշել՝ շատերը յայտնի են: Ներկայումս Իտալիայի մի ծայրից մինչև միւս ծայր ամեն տեղ Յիսուսեան կարգի խնայողական արկղներ կան, որոնք գրեթէ տէրութեան վճարած տոկոսի կրկնապատիկն են վճարում: Ինչ կարծիք, որ այդպիսով նա ահագին քանակութեամբ իրենից կախումն ունեցող պարտապաններ և պարտատէրներ է ձեռք բերել և հետզհետէ յառաջ գնալով՝ կարող կլինի մի օր երկրի ֆինանսական գրութեան վերայ իշխել: Իսկ մեր օրերում ֆինանսների վերայ իշխել—երկրի վերայ իշխել է նշանակում՝ մանաւանդ Իտալիոյ պէս մի սնանկ երկրի մէջ:

Եւրոպական պետութիւնները ոչ միայն տրամադրութիւն չեն ցոյց տալիս լուրջ ուշադրութեան անելու պապականութեան այս օր աւուր զօրացող իշխանասիրական քաղաքականութիւնը, այլ քնդհակառակն աշխատում են ամեն կերպ յարմարուիլ նորան՝ պապական զօրութիւնը կողմնակի նպատակների համար գործ գնելու գիտաւորութեամբ: Այդպէս վարուեցաւ օր. Գերմանիան վերջին ժամանակ Վայսեր ծննդեան տարեդարձի առթիւ տեղի ունեցած մի ցոյցի նկատմամբ, որ մեծ յուզումն յառաջ բերեց բողոքականների մէջ, Հռոմում անդրադառնալու գերմանացիները հրաժարուեցան մանակցել Գերմ. գաղութի ի պատիւ Վայսեր կազմած հանդիսաւոր հացկերոյթին, որովհետև այնտեղ ճառեր պէտք է խօսէին և Վայսեր հետ պէտք է խմուէր նորա դաշնակից, բայց պապի թշնամի համարուող, Իտալիոյ Հռոմբերտ թագաւորի կենացը: Նոքա առանձին ճաշկերոյթ կազմեցին, որին նախագահում էր Վայսեր ներկայացուցիչը Վատիկանում (Բիւլով

— դաւանութեամբ բողոքական) և խմեց պապի ու Վաթսեր կենացը միասեղ՝ մինչև իսկ պապի անունը առաջ յիշելով և թագաւորի անունը զանցառութեան տալով։ Նորա ներկայութեամբ ճաշի միջոցին երգուեցաւ նաև պապին նուիրած մի բողոքական հաւելւորդական երգ։ Այդ բանի համար Անհատական միութեան (Evangelischer Bund) կենդանական գիււանը մի բողոք ուղղեց պէս. կանցիւրին և յանդիմանական պատասխան ստացաւ. որի մէջ ասած էր, թէ Վատիկանի ներկայացուցչի վարմունքն օրինաւոր է ըստ ամենայնի և թէ Վաթսը իւր զգոհութիւնն է յայտնում բողոքողներին։— Վաթսի կենցաղը յայտնին որ Վիլհէլմ կայսրը իւր առաջնիկոյ աշնան դէպի Երուսաղէմ կատարելիք ճանապարհորդութեան միջոցին, տաճկաց սուլթանի հետ ունեցած բարեկամութեան շնորհիւ՝ կկարողանայ տաճիկներին առնել այն տունը, որ Քրիստոսի վերջին ընթերցաց վերնատունն է համարում, և իրենց վերադարձնել՝ մի մեծ շնորհ արած լինելով այդպէս պապին։ Սակայն քանի որ նոյն այդ տունը տաճիկների համար սրբութիւն է իբրև Գաւթ մարգարէի գերեզմանի տեղ՝ բնական է որ կայսեր բարեկամութեամբ ետ առնել այն նոյնչափ հեշտ է, որչափ հեշտ կլինէր հրէաների փողով տաճարի տեղը գնել։

Պակաս զօրեղ չէ պապական ազդեցութիւնը փրանսական քաղաքականութեան վերայ, մանաւանդ զօրքի մէջ, Վերջերս այնչափ մեծ ազմունքի պատճառ եղող Գրէյֆուսի դատի առթիւ այդ ազդեցութիւնը ակնյայտին կերպով երևաց, և նորա դէմ շատ բողոքողներ եղան։ Բայց աւելի զօրեղ է և օտարադաւանների համար փառնգաւոր պապը Աւրստրիայում. մօտ օրերս Հռոմում բացուել է մի նոր ռուսական կոյղեցիս՝ Աւստրիայի հպատակ, կաթոլիկ եկեղեցւոյ հետ միացած, ութ ժողովների կամ փոքր ուսանների համար հովիւներ պատրաստելու նպատակաւ, Վոլքեդայի վարիչները Յիսուսեաններն են հարկաւ։

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ԲԱՆԻ ԽՕՍԲ

ՄԵՐ ԵՐԿՈՒ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵՋՈՒՆԵՐԻ

ՄԵՐ ԲԵՅՄԵՆ ՄԵՍԻՆ.

Յոյս ունինք «Արարտ» ի ընթերցողները շահագրգռութեամբ կարդացին պ. Արեղեանի

լուրջ յօդուածը այն նիւթի մասին։ Խնդիրը ինչպէս որ նա հաւանեցուցիչ պատճառարանութեամբ լուսարանեց, կենսական է, մեր բարձր հոգեւոր զարգացման խնդիր է, ուստի և կարօտ է բազմակողմանի քննութեան, որպէս զի այդ մասին բարի ցանկութիւնները լոկ ցանկութիւն չմնան, այլ միահամուռ դործակցելու խթան և սատարիչ դառնան, և այնու կարեւոր դործի բարգաւաճութիւնն ու յաջողութիւնը ըստ արժանւոյն իրականանայ։

Այս խնդիրը հարկաւ տակաւին շատ ջուր կը վերցնէ, շատ թեր ու դէմ կարծիքներ կը յարուցանէ, մանաւանդ որ մի կողմից արդէն լավում է, թէ անկարելի է բնութեան հոսանքի հակառակ ընթանալ, իսկ միւս կողմից՝ թէ կուրու թիւն է բնութեան հոսանքը չը տեսնել և չճանաչել, որպէս զի ըստ այնմ ընթանանք։ Այս հակառակ առարկութիւնների մէջ ինքնին երևում է միացման հանգոյցը, որով խնդրի լուծումը աւելի պարզուած պիտի համարենք։ Առաջիկայ տողերով մենք պէտք է փորձենք ցոյց տալ, թէ պ. Արեղեանի քննադատութիւնը շատ ու քիչ թիւ բիմացութիւնների տեղիք է տալիս և որչափ որ նորա առաջ բերած սկզբունքներն ու հիմունքները անտարակոյս բանաւոր են, նոցանից դուրս բերած եզրակացութիւնները ընդունելի չեն կարող լինել։

Պ. Արեղեանը քննելով՝ արեւմտեան գրական լեզուին յատուկ եղած, մի քանի քերականական հանդամանքների պարմական յեղաշրջութիւնները, յայտնի է կացուցանում, որ այն ամէնը միշտ մի որոշ ուղղութեամբ է ընթացել, այսինքն՝ նպատակ է արեւելեան լեզուի մերձեցման (իւր քննութեանց լուսադոյն մասը այս կէտը պիտի համարուի), բայց յետոյ եզրակացում է, թէ այսուհետեւ ըողոր զիջումները արեւմտեան քարքառից պէտք է պահանջուին, իսկ արեւելեանը հանդիսատ հոգով կարող է ոչ մի նշանակեցից չհրաժարուիլ, ուրիշ խօսքով՝ այս տեղ իսպառ արհամարհուած է իրաւաստհոյութեան „do ut des“ առածը (տալիս եմ, որպէս զի փոխարինես)։

Հերիք չէ ասել, թէ այս դատաւճիտը փափուկ և մեղմ չէ, այլ միանգամայն ան-